

ZNANSTVENO DISCIPLINIRANJE LJUBAVI

TEA ŠKOKIĆ

Institut za etnologiju i folkloristiku
Zvonimirova 17, 10000 Zagreb

UDK: 177.6:159.942

Kategorija: Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 20.06.2004.

Prihvaćeno: 15.05.2005.

Ljubavni i seksualni odnosi kakve danas poznajemo, i kakve smo u stanju rekonstruirati u prošlosti, sasvim sigurno jedan veliki dio svoje semantike duguju teorijama koje su ih proučavale. Raznolikost pristupa na koje smo naišli odredila je i brojnost teorija te njihovu ponekad nepomirljivu suprotnost. Odabrani znanstveni diskursi o ljubavi prekrivaju cijelo dvadeseto stoljeće te jednim djelom odražavaju vrijeme u kojem su nastali i zrcale sliku društva kojem su pripadali ili još uvijek pripadaju. Interes je ovoga članka usmjeren na znanstveno upisivanje značenja ljubavi i seksualnosti, odnosno na trenutak kada svakodnevi govor o emocijama postaje komunikacijski znanstveno kodiran.

Ključne riječi: evolucionizam vs. konstruktivizam / ljudska seksualnost / scientia sexualis

Žarana Papić u svojoj knjizi *Polnost i kultura* (1997) odnos prirode i kulture smatra fundamentalnim antropološkim problemom, posebice ako je riječ "o izvesnoj interpretaciji prirode kao specifičnom kulturnom sklopu naglasaka i previda, svetlosti i senki u razumevanju i tumačenju toga što priroda 'jeste'" (1997:98-99). Drugim riječima, Žarana Papić smatra kako se opozicija prirode i kulture ne stvara između stvarne prirode i suprotne joj kulture, već je riječ o opoziciji dviju kulturnih konvencija: *o prirodi prirode* i *o prirodi kulture*. Mišljenja je da postoji i treća konvencija † *konvencija o opoziciji* tih dviju konvencija † koja nastaje u trenutku definiranja kulture i zapravo je proizvod zapadnjačke filozofije. O odnosu prirode i kulture piše i, primjerice, Terry Eagleton u knjizi *Ideja kulture* (2002). Prema njemu, kultura je izvedenica iz pojma priroda, a ne obratno. Osim toga, prirodu ne možemo shvaćati kao suprotnu kulturi, već samo kao njezin imanentni dio koji je, doduše, često destruktivski u smislu otpora spram kultiviranja naših prirodnih potreba. "Ako je oblikovana kulturom, priroda joj i odolijeva, i možemo s izvjesnošću očekivati snažan politički otpor poretku koji bi nijekao naše potrebe. Prirodne potrebe † potrebe koje imamo upravo zahvaljujući vrsti tijela koje jesmo, bez obzira na bezbrojne kulturne oblike koje one mogu poprimiti..." (2002:121).

Okolo binarne podjele na prirodu i kulturu razvila se cijela disciplina o ljudskoj seksualnosti. U literaturi se pravci, škole i teorije povezane s proučavanjem seksualnosti i spolnosti dijele na esencijalističke, socijalno-konstruktivističke i interakcionističke (Delamater i Shibley Hyde, 2002:203-218), odnosno na tri modela seksualnosti: nagone, identitete i prakse (Stein, 2002:171-188). Esencijalistički pristup zagovara seksualnost

kao prirodnu, neizbježnu i svakako biološki određenu te, što je najvažnije, vremenski nepromjenjivu. Iako pozitivistički koncept, esencijalizam je preživio do današnjih dana, pozivajući se u prvome redu na biološki determinizam (točnije na genetiku) čak i kada je riječ o kulturološkim fenomenima. Pojednostavljena primjena Darwinove evolucijske teorije tako nam tumači kako se pripadnici jednog spola međusobno natječu ne bi li se približili drugom spolu (muškarci ženama), to jest kako pripadnici jednog spola biraju najkvalitetnijeg pripadnika drugog spola (žene, muškarce). Takva seksualna selekcija u modernom esencijalizmu preimenovana je u seksualnu strategiju, koja s jedne strane uključuje kratkoročne strategije parenja (povremeni seks), a s druge strane dugoročne strategije parenja (brak) (Buss, 1993). Možda će većina ljudi na ovakvu podjelu reagirati podrhtavanjem živaca ili uz buku i bijes jer gdje su tu neracionalne emocije, varijacije ljubavnog života u kojem nema koitusa, gdje su užitak, zakoni, društvena očekivanja i tako dalje, i tako dalje. Pa ipak, medicina, biologija i kemija su nemilosrdne u opisivanju naših čuvstvenih stanja i ponašanja. Posebno bolno iskustvo svakom poetski nastrojenom čovjeku donosi demistifikacija ljubavne kemije pa će tako saznati da privlačnost počinje s molekulom phenylethylamine (PEA), koja u mozgu uzrokuje osjećaje ushita, veselja i euforije. PEA je prirodni amfetamin koji ljubavnicima omogućuje da cijelu noć čavrljaju i smiju se (Fisher, 1992:52).

Dva fenomena oko kojih se posebice vodi teorijska bitka između esencijalista i konstruktivista su seksualno privlačenje te seksualna orijentacija. Za prve je privlačnost posljedica evolucije. Jasnije, privlači nas ona osoba koja će pridonijeti našem reproduktivnom uspjehu te svojim genima poboljšati našu. Tu ćemo mješavinu utočiti u zajedničku djecu. No, sad slijedi najzanimljivija eksplikacija potrage za kvalitetnim genima. Već spomenuti Buss i njegov kolega Schmitt zaključuju kako muškarci razvijaju sklonost prema plodnim partnericama, a plodnost se manifestira fizičkom atraktivnošću: takve žene imaju bistre oči i bujnu kosu (1993:208). Osim toga takve su žene i mlade, jer je mladost znak plodnosti, pa su muškarci skloni mladim ženama. Žene će također fizičku privlačnost muškaraca smatrati znakom zdravlja i plodnosti, no prvenstvo će dati onomu tko osigura sredstva poput novca ili hrane. Teško je dalje nastaviti prikaze esencijalističkih umovanja bez nekoliko kulturoloških intervencija. Odbacivanje ovakvih stavova bilo bi prejednostavno, naime u njima djelomično ima istine, no ona ne proizlazi isključivo iz genetskih predispozicija ljudskog roda. Krenimo od tvrdnje: muškarci vole mlade (a kaže se i plavuše). Je li to doista prirodna uvjetovanost? Ili je riječ o kulturološki poželjnoj slici žene † djevice inauguriranoj još od trubadurskih vremena i Petrarkine ljubavi prema dvanaestogodišnjoj Lauri do današnjih top-modela upitne punoljetnosti. Iako Denis de Rougemont ljubav prema maloljetnicama ne smatra protu-prirodnom, štoviše tvrdi kako je ovakva strast rasprostranjena u životinjskom svijetu, već protucivilizacijskom (1985:48), ova tvrdnja ističe važnost socijalizacije u stvaranju poželjne slike u kojoj se zrcale vrijednosti kulture. To je uostalom i glavni prigovor konstruktivista fenomenu privlačenja. Pogledajmo primjer iz etnografske građe. Žene su u nekim krajevima (Makedonija, Srbija) bile starije od svojih muževa jer su patrilokalne zajednice očekivale mladu kao radnu snagu, a ne kao fizički atraktivnu pripadnicu

drugog spola. Starija udavača bila je poželjna i ako je imala bogat miraz (Srednja Hrvatska, Dalmatinska zagora)

U nekim krajevima razumije se samo po sebi da se žene nedorasla djeca, dok se u drugim područjima čini "naravno" da oni moraju biti zreli ljudi; u nekim je krajevima priznata norma da djevojke moraju biti starije od momaka, a u drugima obratno. Prosječna dob ženidbe i udaje mnogo se brže mijenja nego sve druge regule (...) Bolje nego većina drugih običaja i norme, dob ženidbe i udaje ide ukorak s ekonomskim promjenama (Erlich, 1971:200-202).

Sljedeći kontroverzni fenomen jest seksualna orijentacija. U esencijalističkom objašnjavanju raznovrsnih spolnih preferencija osobe homoseksualne orijentacije¹ će poslužiti kao svojevrsni pokusni, mada žilavi, kunići za dokazivanje hormonalnih utjecaja na ljudsko seksualno ponašanje. Prema evolucionističkom konceptu homoseksualnost je dugoročno nemoguća i to stoga jer nije biološki održiva. Kako onda objasniti podatak da je od 4 do 17% ljudske populacije homoseksualno orijentirano?² Objašnjenja su svojevrsni kompromis medicinskih i kulturoloških istraživanja. Evolucionisti će "preživljavanje homoseksualaca" objasniti prijenosom genskih učinaka na članove uže obitelji, to jest činjenicom da se geni ne prenose isključivo s roditelja na djecu već i putem braće i sestara, pa će tako npr. homoseksualno orijentirani ujak prenijeti svoje gene nećaku te pridonijeti njegovoj sposobnosti.³ Genetska su istraživanja također pokušala istražiti nasljeđivanje homoseksualnih sklonosti, no bez većih rezultata. Osim u genima objašnjenje se tražilo i u hormonima ili anatomskim razlikama mozga, no većina je istraživanja naišla na kritiku, u prvome redu socijalnih konstruktivista (Delamater i Shibley Hyde, 2002:206-207).

Bergerova i Luckmanova sintagma o društveno konstruiranoj stvarnosti (1966) temelj je teorijskog razumijevanja svijeta i ljudi koju provode konstruktivisti. Iako je seksualnost utemeljena u biološkim nagonima, ona nije univerzalni fenomen bilo da je riječ o povijesnim vremenima ili kulturnim prostorima (Gagon prema Delamater i Shibley Hyde, 2002:211). "Seksualnost je kreirana kulturom, koja je odredila pojedina ponašanja i pojedine veze kao 'seksualne', kao i učenjem članova tih društava šta je to seksualno" (Delamater i Shibley Hyde, 2002:211). Prema ovakvoj definiciji nemoguće je govoriti o samo dvama oblicima seksualne orijentacije: homoseksualnoj i heteroseksualnoj. Na konstruiranje seksualnog ponašanja, identiteta i orijentacije uvelike će utjecati

¹ Sintagmu osobe homoseksualne orijentacije ovdje rabimo i za muškarce i za žene koji prakticiraju i/ili osjećaju istospolnu ljubav, dok biseksualnima smatramo osobe čija je erotska i osjećajna privlačnost usmjerena na oba spola. Osobe heteroseksualne orijentacije pak, svoju erotsku i osjećajnu pozornost upućuju suprotnom spolu. Napominjemo da je ovo pojednostavljena podjela.

² O točnom broju homoseksualne populacije je teško precizno govoriti i to iz nekoliko razloga. U prvom redu se osobe istospolne seksualne orijentacije najčešće same moraju imenovati takvima. Isto tako valja imati na umu da je riječ o promjenjivim seksualnim identitetima i dinamičnim seksualnim orijentacijama koji ne moraju uvijek biti kongruentni (vidi Greene, 1999:22; Golden, 1999:89).

³ U evolucijskoj teoriji ovakvo se objašnjenje naziva *inclusive fitness*. Više o tome vidi u Abramson i Pinkerton, 1998:115.

podjela muških i ženskih uloga, reguliranje veze i braka, kao i podjela rada među spolovima. Kompleksnost neke zajednice odrazit će se i na raznovrsnost životnih stilova njezinih članova. Kulturnoantropološka istraživanja su opovrgla tezu o nepromjenjivoj seksualnoj orijentaciji pronalazeći kulture u kojima se institucionalno zahtijeva ili podržava fleksibilnost i promjena u tom smislu.⁴ Teorija roda pripomogla je takvu razumijevanju varijabilnosti oblika. No, bilo bi pogrešno socijalni konstruktivizam shvaćati kao homogenu teoriju. Funkcionalisti će tako svoja teorijska uporišta graditi na freudovskoj psihoanalizi, prema kojoj društvo stvara norme kako bi kontroliralo svoje članove i njihove moguće i stvarne neuobičajene seksualne impulse. Revolucionarno je istraživanje Alfreda Kinseya i njegovih suradnika pokazalo da društvene norme nisu prepreka za prakticiranje individualnih želja, možda je samo razlogom zašto nisu vidljive. Ako je društvena norma bila prokreativno i heteroseksualno ponašanje, intervjui s 6427 muškaraca i 6972 žene (istraživanja su publicirana u knjigama *Sexual Behavior in the Human Male* (1948) i *Sexual Behavior in the Human Female* (1953)) upućivali su na propast hegemonijskog koncepta heteroseksualnosti, odnosno na bitna odstupanja od normi (Stein, 2002:178). Američki muškarci i žene pokazali su se seksualno prevrtljivima, za ono vrijeme sodomičnima i bračno nevjernima.⁵ Shodno tomu simbolički interakcionisti pomiču naglasak sa seksualnih uloga na seksualne identitete. Dakle, nisu više nastojali objasniti "... na koji način društvene norme ograničavaju i oblikuju seksualni impuls, već kako pojedinci, kao aktivni činioци, pregovaraju o seksualnom ponašanju kroz društvenu interakciju" (Stein, 2002:179). Možda se najveći preokret dogodio u definiranju izvannormativnog ponašanja koje više nije bolest već identitet pojedinca, mada ostaje upitnim slobodan izbor homoseksualne identifikacije. Upravo je pitanje slobodnog izbora, odnosno pitanje moći, otvorilo vrata Foucaultovoj genealogijskoj rekonstrukciji ljudskog znanja i moći.

MOĆ I PRAKSA

Na prethodnim smo stranicama ukratko prikazali kako se ljudska seksualnost shvaćala unutar prirodnih i društvenohumanističkih znanosti, točnije medicine i sociologije. No, od Freuda nije o toj temi bilo paradigme u kuhnovskom značenju koja bi uskovitlala znanstveni svijet. Tek će Michel Foucault svojim poststrukturalističkim pristupom unijeti živost u potentne, ali znanstveno prilično neuzbudljive teorije seksualnosti. Jonathan Culler će ga u svojoj knjizi *Književna teorija. Vrlo kratak uvod*

⁴ Posebno je zanimljiv zbornik *Third Sex Third Gender. Beyond Sexual Dimorphism in Culture and History* (1996) urednika Gilberta Herdta, gdje istraživači opisuju tranzicijske i transcendentne pojave vezane uz seksualnost. Osim toga, vrijednost zbornika jest i u kritici binarnih opozicija kojima se uvijek suprotstavljaju samo dvije kategorije poput prirode i kulture, muškarca i žene, muškosti i ženskosti. Cijeli svijet trećih, u prvome redu u rodnom smislu, zanemaren je u biologističkoj eksplicaciji ljudske seksualnosti, pa i spolnosti.

⁵ Tako je npr. oko trećina muževa u istraživanju izjavila da su bili nevjerni, a 26% udanih, rastavljenih žena ili udovica imalo je izvanbračne spolne odnose do svoje četrdesete godine (Fisher, 1992:85). Važno je napomenuti kako pojam sodomija u doba Kinseyeva istraživanja pokriva i homoseksualne odnose.

nazvati povjesničarom duha koji je svojom analizom postao primjerom povijesne rasprave koja je postala teorijom jer je zbog svoje poticajnosti prihvaćena i u drugim znanstvenim područjima (2001:15). Foucaultova je uspješnost i popularnost u činjenici što je obrnuo redoslijed shvaćanja odnosa moći i seksualnosti. Dugo se smatralo kako je ljudska seksualnost bila podvrgnuta represiji i ograničenjima te se o seksu nije smjelo govoriti. Foucault će pokazati upravo suprotno: kako je velika količina govora o seksu, riječ je o diskursima, proizvela seksualnost kakvu poznajemo u 19. stoljeću. Teorijski obrat dogodio se, dakle, u trenutku kad je Foucault seks objasnio kao posljedicu, a ne kao uzrok diskursa. Ti su diskursi povezani s različitim društvenim praksama i institucijama koji seksualnost prikazuju kao onu koja prethodi govoru i pružaju lažnu sliku kako se samo obračunavaju s njom, ali je ne proizvode. A riječ je upravo o proizvodnji seksualnosti i to pomoću diskursa moći. Dio koji nas zanima u njegovoj povijesnoj analizi tiče se shvaćanja prirodnog, odnosno kako se priroda seksa stvara diskursima medicinara, svećenika, birokrata, književnika koji tvrde kako samo opisuju prirodu negirajući kako je istodobno stvaraju. Drugim riječima, kako je kultiviraju i samim time, paradoksalno, čine od seksa tajnu ljudske prirode. "Riječ je uglavnom o tome da se ispita slučaj društva koje se više od jednog stoljeća bučno žigoše vlastitom hipokrizijom, izdašno govori o svojoj šutnji, uporno iznosi potankosti o onome što ne govori, razotkriva moći što ih obnaša, te obećava da će se osloboditi zakona prema kojima funkcionira" (Foucault, 1994:11).

Unatoč pročišćavanju jezika, koje provodi ćudoredno buržoasko društvo, od 17. stoljeća nadalje *oko* i *u* povodu seksa zbiva se prava diskurzivna eksplozija: "diskurzivna fermentacija", kako kaže Foucault. Riječ je o perverznoj igri pripovijedanja i kajanja, maštanja i ispovijedanja. Svaku misao, želju, žudnju, čin povezan uz seksualnost treba ispovjediti, povjeriti, priopćiti, od toga napraviti diskurs. Osamnaesto stoljeće će govor o seksu obložiti racionalnim razmatranjem, bilo političkim, gospodarskim ili tehničkim. Spolni je život određen pravilima i preporukama kodiranim kanonskim pravom, kršćanskim pastoralama i građanskim zakonom. Posebice je na udaru bio bračni život, sapet gomilama uputa gdje, kako, kada i uopće zašto općiti s vlastitom ženom. Žene se ni toliko nisu smjele pitati. Tek će 19. stoljeće olabaviti kontrolu nad supružnicima u smislu prava na diskreciju, ali će se inkvizicijskim žarom baciti na seksualnost djece i žena, na raznolike vrste seksualnih radnji od homoseksualnosti do sadizma. Popuštanje rigidnih kodova samo je prividno. Govor o seksualnosti prepušta se medicini i time gotovo pa proglašava bolesnim stanjem. Ljubav se medikalizira.

Iako je uvriježeno mišljenje kako moderno društvo nastoji seksualni par svesti na heteroseksualni i legitimni par, Foucault naglašava kako "buržoasko društvo 19. stoljeća, a nesumnjivo i naše, jest društvo očigledne i rasplamsale perverzije (...) Moderno je društvo izopačeno ne usprkos svome čistunstvu ili pak svome licemjerju; ono je izopačeno zbiljski i neposredno" (1994:36). Izopačenost o kojoj govori jest istodobno i učinak i sredstvo diskursa koji ga proizvodi. Medicinskim katalogiziranjem raznoraznih oblika seksualnih radnji i sklonosti stvara se veliki svezak specifičnih, imenovanih i definiranih nastranosti koje se tako lakše mogu kontrolirati, liječiti i javno prokazivati.

Usporedna je i gospodarska dobit. Naime, široka paleta nepoćudnih želja zahtijeva i veliki broj pomagala bilo materijalnih (pornografija) bilo od krvi i mesa (prostitucija). Novost modernog društva jest upravo u spoju moći i užitka, u kontroli tijela kojem se nudi tijelo.⁶ Zapadno društvo razvija svoju istinu o seksu koja je znanstvena, javna, proceduralna, utemeljena u znanju † *scientia sexualis*, koja svoju riječ gradi na već spomenutom priznanju.⁷ "Priznanje je na Zapadu postalo jednom od najcjenjenijih tehnika za proizvodnju istine" (Foucault, 1994:43). Priznanje u tom smislu nije ni poučavanje ni inicijacija već mehanizam 'kliničkog osluškivanja' koji će seksualnost shvaćati kao prirodno mjesto terapije i intervencije koje će je normalizirati, ukrotiti, konačno civilizirati. Ovakvo Foucaultovo razmatranje podsjeća na Freudovu netrpeljivost spram kulture, što i ne čudi s obzirom na Foucaultovo uvažavanje Freuda, ali ne uvijek i na frojdističke anamneze. Razlika je u dekonstrukciji kulturnih diskursa čija moć nije uvijek i samo negativna te u konkretnim uputama za moguća istraživanja. U Foucaulta su ključne analize moći koje djeluju na seksualnost.

Prema Foucaultu moć može imati negativan stav prema seksu i može ga poricati; može mu propisivati poredak jezikom ili diskursom; može zabranjivati seks; moć može uvesti cenzuru koja uključuje poricanje, zabranu i propis te, konačno, može se jednako provoditi na svim razinama (1994:59-60). Moć o kojoj Foucault govori nije ni represivna ni zakonska, "moć nije institucija i nije struktura, ona nije stanovita sposobnost kojom su neki obdareni; ona je naziv što se pridaje nekoj složenoj strategijskoj situaciji u danom društvu" (ibid.:65). No, kako je moć sveprisutna i dolazi odasvud, takvi su i otpori spram nje, raznoliki po motivu, broju i snazi. Analiza diskursa moći počiva upravo na ćepkanju po 'polju mnogovrsnih i nestalnih odnosa moći'. Metode koje nam Foucault preporučuje za tu analizu baš i ne olakšavaju istraživačku borbu s nepreglednim "kukuruzištem seksualnosti".

Pravilo imanencije, kao prvo pravilo, upućuje kako ne postoji područje seksualnosti nastalo iz znanstvene spoznaje nad kojom su naknadno uspostavljeni mehanizmi zabrane. Tehnike znanja i strategije moći, bez obzira na svoju različitost, nadovezuju se u svojim oblicima podčinjavanja i obrascima spoznaje. Pravilo neprekidnih mijena upozorava kako nije važno tko u seksualnosti ima moć već treba "tragati za shemom mijena što ih samim svojim djelovanjem uključuju odnosi snaga". U najmanju ruku ćudna uputa za jednog istraživaća moći. Pitamo se nije li istraživanje "moćnih" uloga put za genea-

⁶ Foucault često raspravlja o tijelu, ono mu je podlogom za istraživanje seksualnih ponašanja u raznim povijesnim razdobljima. Cijelo poglavlje u njegovoj *Povijesti seksualnosti* (1984) nosi naslov "Tijelo", a odnosi se na grćku i rimsku higijenu (spolnu, dijetetsku) tijela, dok se u ostalim poglavljima tijelo opisuje kao jedna od materijalizacija regulativne prakse. U *Nadzoru i kazni* (1975) sastavlja genealogiju modernog morala politićkom povijesti tijela. Za širu raspravu o diskurzivnosti tijela svakako bi trebalo proćitati *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "Sex"* (1993) feministićke filozofkinje Judith Butler.

⁷ Nasuprot *scientii sexualis*, smatra Foucault, stoji *ars erotica*, erotsko umijeće nastalo iz prakse i iskustva, znanje koje treba ostati tajnom kako se ne bi obezvrjedilo, a prenosi se s ućitelja na ućenika. Takva istina o seksu obiljeŹje je Istoćne civilizacije, ali i *Rima*. Zapad poznaje *ars eroticu* kao zanos i opsjednutost, gotovo kao mistićeo iskustvo.

logijsku dekonstrukciju moći. I nije li ova uputa u suprotnosti s teorijom medikalizirane ženske i dječje seksualnosti, s nastankom homoseksualnog identiteta. Zar Foucault ne tvrdi da moć i znanje proizvode stanje u kojem smo određeni svojim spolom? Ne bi li analizom rodnih uloga, koju uostalom na drugim mjestima djelomično provodi, njegova teorija bila manje spekulativna? Vratimo se pravilima i to dvostrukoj uvjetovanosti i taktičkoj polivalentnosti diskursa. Pravilo dvostruke uvjetovanosti govori o globalnim strategijama i specifičnim taktikama, to jest kako se niz specifičnih taktika na kraju mora stopiti u cjelokupnu strategiju, odnosno, kako nijedna globalna strategija ne može uspjeti ako se ne osloni na odvojene taktike. Primjer kojim objašnjava ovo pravilo također smatramo problematičnim. Dakle, primjer je sljedeći: "Obitelj ne reproducira društvo, a društvo, sa svoje strane, ne oponaša obitelj. No, obiteljski je pogon, onim što je u njemu zasebno i heteromorfno, mogao poslužiti kao podloga velikim "manevrima" maltuzijanske kontrole rađanja, populacionističkih poticaja, medikalizacije seksa i psihijatrizacije njegovih negenitalnih oblika (Foucault, 1994:70). Konačno, pravilo taktične polivalentnosti diskursa upućuje na poimanje diskursa. Prema Foucaultu, diskursi "nisu jednom za svagda podređeni moći ili protiv nje upravljani... diskurs može istodobno biti sredstvom i posljedicom moći, ali i zaprekom, kamenom spoticanja, točkom otpora i polazištem za neku oprečnu strategiju" (1994:70-71). Ovdje navodi zanimljiv primjer stvaranja identiteta homoseksualaca. Devetnaesto stoljeće medicinskim pobrojavanjem vrsta i podvrsta homoseksualnosti s jedne strane ubrzava društvenu kontrolu takve seksualne sklonosti, ali s druge strane legitimira i oblikuje "povratni" diskurs s istim rječnikom koji ga diskvalificira. Međutim, Foucault konstrukcijom modela identiteta zanemaruje dijalektičku povezanost između identiteta kao samoiražavanja i identiteta kao nečeg što je propisano izvan rječnika represije. Možda bi mu pomoglo da se osim na tekstove i arhivsku građu više osvrnuo na stvarno seksualno ponašanje te, kako su mu to prigovorili Gagnon i Simon, možda tada ne bi pobrkao transformacije reprezentacije i transformacije ponašanja (prema Stein, 2002:183).

Iz svega dosad rečenog mogli bismo zaključiti kako je izmišljanje seksualnosti za Foucaulta dio procesa nužnog za stvaranje i jačanje modernih društvenih institucija. Prema tome je seks društveni konstrukt, djelotvoran unutar polja moći. Pritom ostaje pitanje možemo li ga primijeniti na sva vremenska razdoblja bez obzira šuti li se o njemu ili govori. Uostalom, je li moguće da seksualnost počiva isključivo na diskursu moći? Je li baš do kraja proizvod moćne kulture? Pluralistički odgovor koji nas više zadovoljava uključuje tri analitičke razine u seksualnom scenariju: kulturni (društvene norme), međuljudski (u kojem se sreću društvene norme i individualne želje) te intrapsihički (individualne želje) (Gagnon i Simon prema Stein, 2002:185). Tako bi možda bilo lakše povezati aktere i strukture, što, čini nam se, nedostaje Foucaultu. Foucaultova struktura jednostavno nije djelotvorna jer isključuje žive ljude i njihove prakse kao nositelje društvenih odnosa. Njegova histerična žena, dijete koje masturbira, maltusovski par i odrasli perverznojak zahtijevaju dodatnu prerađenu strukturu koja bi imala pokretačku snagu i elemente društvene promjene, što su uostalom dokazala sva četiri lika svojom emancipacijom tijekom 20. stoljeća. To mu ostalom prigovara i Eagleton. "Ako kultura doista iz temelja

uobličuje našu prirodu, tada se čini da u toj prirodi nema ničega što bi se bilo kadro suprotstaviti opresivnoj kulturi. Michel Foucault ima s time u vezi problem objasniti kako se ono što je u cijelosti uspostavljeno snagom može tome oprijeti" (2002:122).

Anthony Giddens će stilom uvaženog profesora "opaliti" po Foucaultu tamo gdje je najrevolucionarniji, po analizi moći. Priključuje se kritici kako je nemoguće u viktorijanski okvir fascinacije seksualnošću "ulijepiti" današnje svakodnevno pisanje i pričanje o seksu. U Foucaultovoj analizi nedostaje cijeli splet seksa i romantične ljubavi, fenomena usko povezanog s promjenama u obitelji. "Romansiranje" je postalo sinonim za udvaranje.... Širenje ideala romantične ljubavi bio je čimbenik s tendencijom da razmrsi i odvoji bračnu vezu od onih širih rodbinskih te da joj da posebno značenje" (1997:26). Nadalje, Giddens upozorava kako bi bilo pogrešno zaključiti da silno govorenje o seksualnosti znači govorenje svih društvenih slojeva. Pisanje, analiza i diskusije odvijaju se u vrlo uskom krugu ljudi i to najčešće unutar znanstvene zajednice. Mali je broj pismenih, a ne smije se zanemariti cenzura u listovima za obrazovano građanstvo, posebice cenzura namijenjena ženama koje su u brak ulazile bez ikakve ideje o spolnom odnosu.⁸ Tek će se upućivanjem u kontracepciju bračni par moći posvetiti svom seksualnom životu s puno više slobode no prije. Time će seksualnost dobiti šansu da postane individualnim 'vlasništvom' (ibid.:27). Seksualna revolucija u drugoj polovici dvadesetog stoljeća uključuje revoluciju ženske seksualnosti i procvat muške i ženske homoseksualnosti i upućuje na akcijsko djelovanje društvenih skupina koje nisu proizvod diskursa moći kako to objašnjava Foucault. Svi ovi primjeri, bez obzira na vrijeme u kojima se odvijaju, upućuju kako spoj znanja i moći ne možemo gledati statično i jednosmjerno, već je riječ o fenomenima koji su u stalnom pokretu iako su povezani s moći. Giddens ih smatra institucionalnom refleksijom. "Refleksivno je u smislu da izrazi uvedeni da opišu društveni život rutinski ulaze i preoblikuju ga † ne kao mehanički proces ili na kontrolirani način, nego zato što postaju dio raznih okvira akcije koje prihvaćaju pojedinci ili skupine" (ibid.:29). Konačno, Foucault je zanemario cijelu temu fantazmičnih pojmova poput ženskosti koje proizvodi falogocentrična ekonomija, a koji su isključeni iz diskursivne inteligibilnosti, kako to lijepo primjećuju feministice poput Judith Butler ili Luce Irigaray. Ipak, da ne završimo ovo poglavlje s kritikom zanimljivog iako ne uvijek potpuno razumljivog Foucaulta, njegova je analiza seksualnosti otvorila mogući pravac u istraživanju ljubavnog ophođenja na koja ćemo se osvrnuti u nastavku teksta. Vidjet ćemo je li diskurs koji se razvija oko ljubavi uvijek onaj propisani, a ako nije, gdje dolazi do naprsnuća čvrstog korzeta pristojnosti obavijenog oko zajednice.

⁸ Ipak je zanimljivo zaviriti u bibliotečni fond NSK u Zagrebu. Prva polovica 20. stoljeća pismenim je Hrvatima nudila raznoliku literaturu vezanu uz seksualnost. Od edicije *Zabranjeno voće* s naslovima *Kad je muž na putovanju* (1918) i *Vesela udovica i njezina pustolovina* (1900) do *Seksualnih problema* (1939) i prijevoda Freuda iz 1934. godine.

SEKS PLUS JOŠ NEŠTO

Važno mjesto za kulturno dekodiranje ljubavi jest povezano s perverzijom. Seksualna perverzija uključuje dvojbu 'prirodni i neprirodni seks'. Prema jednoj koncepciji seksualna perverzija označava sve sklonosti koje odstupaju od prirodne svrhe seksa (rađanje djece) ili označava duboko amoralan bezlični seks s opscenom vlašću tijela. Postoje i koncepcije koje seksualnim perverzijama oduzimaju moralnu dimenziju i shvaćaju ih kao 'prekid komunikacije ili statistički neobičan tip seksualne žudnje i ponašanja' (Primorac, 2003:13). Graham Priest donosi radikalni prijedlog: ideju seksualne perverzije moramo odbaciti jer ona u modernom svjetonazoru više nema funkciju i smisao. Takva vrsta perverzije ostatak je predmodernog, teleološkog nazora. Rastezljivost kategorija koje okružuju pojam perverzije poput neprirodnosti, opsesivnosti, nasilja, bolesti itd. samo otežavaju nastojanje da se biološki i moralni ciljevi preklope jer su i sami problematični u svojoj definiciji. "Seks nema određenog cilja ili svrhe; bar ne u nekom smislu koji bi automatski utemeljio moralno vrednovanje. On je impliciran u mnogim kauzalnim procesima, a njihovo moralno vrednovanje posve je druga stvar. Seksualna perverzija je stoga još jedan pojam koji treba odložiti na hrpu starog željeza u povijesti ideja" (Priest, 2003:174). Robert Solomon će se u kontekstu propitivanja prirode seksualne perverzije zapitati što je to 'prirodan seks'. Prirodan seks, smatra on, nesumnjivo služi reprodukciji, no ljudska je seksualnost više od toga: "... ne samo da nema za cilj reprodukciju već se prakticira *usprkos* opasnosti reprodukcije" (Solomon, 2003:107).⁹

Seks se razvlašćuje od privilegije dane biologijom prema kojoj uvijek ima neku daljnju svrhu te postaje svrha samom sebi. "Prema tome, spolni odnos s jasnom namjerom da se začnu djeca nije više čisti seks, već seks plus još nešto" (ibid.:110).

Prema Solomonu seks je međuljudska komunikacija poput jezika. Stoga zaključuje kako je seks zapravo jezik i kao takvog ga moramo promatrati i analizirati. Cilj je komunikacija, a sredstvo kojim dolazimo do tog cilja jest tijelo. Prema načinu kako tumači jezik, pa onda i seks, Solomon pripada struji instrumentalista i tu je osnovni problem njegove teorije, što mu uostalom prigovara Hugh T. Wilder. Jer kako je moguće prihvatiti tezu prema kojoj je svaka komunikacija koja ne uključuje više od jedne osobe devijantna te tezu kako je namjera jezika uvijek komunikacija (2003:129). Ako se povuče usporedba sa seksom, što Solomon i čini, dobivamo apsurdnu jednadžbu prema kojoj je masturbacija devijantna jer uključuje samo jednu osobu, dakle nije međuljudska komunikacija. Solomonova definicija da seks u svojoj biti nema daljnju svrhu čini nam se posve prihvatljivom, sve što se dogodi je dodatak, plus nešto. No, to jest tako dokle god seks promatramo isključivo kao aktivnost, radnju kao takvu. Ostaje pitanje možemo li spolni čin (sa svim fazama, ekspresijama, impresijama) ogoliti od naših želja, fantazija i žudnji i reći da su to tek dodaci. One nisu ni preduvjet ni posljedica ni nusprodukt

⁹ Solomon ironično u nastavku teksta domeće kako je i nakon odvajanja seksualnosti i reprodukcije ostala opsesija "brzim, djelotvornim heteroseksualnim spolnim odnosom ÷ dvominutnom misionarskom muško-superiornom uslugom ejakulacije" (2003:108).

spolnog čina, a ponekad su sve to zajedno. Ne možemo ih razumijevati niti kršćanski, ali niti toliko egzaktno kao instrumentalisti. Riječ je ipak o višesvrhovitoj ili istodobno višesvrhovitoj aktivnosti no što je to samo rađanje, seks u dvoje, iskaz ljubavi.

Kršćanstvo je u razumijevanju seksualnosti sasvim sigurno imalo važnu ulogu. Prema Isusovoj poruci koju njegovi sljedbenici šire Evanđeljem može se zaključiti kako kršćanstvo nastoji razdvojiti ljubav od agresije i egoizma. No, nije prevladao altruizam već se dogodio najnesretniji mogući ishod: uzvišena ljubav nije postala univerzalnom pojavom jer se kršćanstvo krenulo boriti s mržnjom odveć agresivno. Da pojasnimo, traženje prikladnog ljubavnog i seksualnog ponašanja pokazuje kako je kroz povijest Crkva nastojala propisati zakone koji imaju dodira s narodom u kojem živi, ali svaku posljedicu koja "strži" izvan tog zakona proganja, denuncira i osuđuje. Čini nam se kako seksualnost i ljubav imaju povlašteno mjesto u prozivci nepoćudnih i neposlušnih pojava a da se istodobno s propovjedaonice kliče mistična dimenzija kršćanske vjere o tome kako smo "svi u jednom, a ljubav je sve". Edukativne koncepcije vjeronauka od zarana upućuju djecu na seks jer se tako dobivaju djeca, što je jako važno za ovu vjeru. No, ubrzo slijedi lekcija o vrsti i nakani seksa, smislu i formi. Mladi se kršćani potiču da rano stupe u brak ne bi li se što prije riješili opasnosti da zablude. Alternativa je potpuna seksualna apstinencija. No, kako god nam se upute o načinu ljubavnog života činile rigidnima, monogamni brak, vjernost, heteroseksualnost, prokreacija dio su i liberalnog života Zapada. Bilo bi nepravedno optužiti kršćanstvo kao isključivog nositelja ove idealističke sličice. Nju nastoje uokviriti i mnoge druge, u prvome redu monoteističke religije, ali i državne institucije koje nemaju veze s Crkvom. Konačno, katolička crkva posjeduje razrješenje od grijeha koje ipak olakšava "dosadan obiteljski život". Eagleton tu dvostrukost opisuje kao spoj "helenizma" i "hebraizma". "Kršćansko evanđelje stvar je 'slatke razboritosti', ili 'helenizma', ali je jednako tako pitanje neopozivih dužnosti ili 'hebraizma'" (2002:88). Ako uspijemo odmaknuti na stranu sve kulturološke aspekte djelovanja Crkve, čini nam se da je pravi problem u njezinu očitovanju spram prirode, ili točnije rečeno, spram tijela.¹⁰ I letimičan pogled na ostale religije, pa ako hoćete i "praznovjerja", otkrit će nam isti napor kultiviranja divljeg i nečistog tijela. Samo je neuspjeh kršćanstva veći što je glasniji u njegovu sputavanju. Narodu je to uspijevalo lakše, mada tiše, ekonomizirati. "Ipak, ova je religija razmaženi oratorij, s bucmastim anđelima i mršavim svecima, te mnogim odorama što lepršaju, zaobljenim rukama, bedrima što se ističu, okruglim grudima, očima što se preokreću, jednako pati onaj koji uživa kao što uživa onaj koji pati, zato ne vode svi putovi u Rim, već u tijelo" piše José Saramago u *Sjećanju na samostan* (2000:61).

¹⁰Zanimljiv pregled odnosa prema tijelu kroz stoljeća donosi članak "Sociologija tijela" Anthonyja Synnotta u zborniku *Trećeg programa hrvatskog radija*, br. 42, 1993:159-172. Synnott smatra kako su se rani kršćani prema tijelu odnosili i kao prema hramu i kao prema neprijatelju. Renesansa uvodi razliku između javnog i privatnog tijela, a moderno doba donosi mehanistički i materijalistički model zajedno, ali u suprotnosti s feminističkim i postmodernističkim pojmom razlike. Prema Mary Douglas, društveno tijelo ograničava način kojim percipiramo fizičko tijelo.

SEKSUALNOST, POLITIKA I KULTURA

Od 20-ih godina, kada nastaju ključna djela Bronislawa Malinowskog i Margaret Mead, pa sve do 80-ih godina dvadesetoga stoljeća, istraživanja seksualnosti temeljila su se na modelu društvenog utjecaja. Ovaj model uvažava međukulturne varijacije, štoviše to je premisa samih istraživanja. No, pritom se ne uspijeva odcijepiti od pretpostavljenih bioloških zakona te se reproduktivna funkcija i nadalje shvaća kao univerzalna, baš kao i priroda seksualnosti. Osim toga je prisutno i etnocentrično tumačenje seksualnog ponašanja prema kojem su spol i rod jednodimenzionalni (Vance prema Parker i Easton, 2002:220). Gotovo pola stoljeća antropološka istraživanja su slijedila ovaj model. Tek su jači utjecaji na promjenu društvenih normi, u prvome redu feminističkih i homoseksualnih političkih pokreta te pandemijska pojava AIDS-a, pokrenuli brojnija interdisciplinarna istraživanja seksualnosti.¹¹ Unutar kulturne antropologije se stvara novi model – socijalni konstruktivizam, koji smo već spominjali u kontekstu sociologije, odnosno socijalne antropologije. Za razvoj konstruktivističkog modela uvelike su zaslužne "... grupe čije je delovanje nekonvencionalno i radikalno – aktivisti i neakademski pojedinci" (Parker i Easton, 2002:220). Na području kulturne antropologije ovu teoriju razvijaju ljudi koji pripadaju akademskom svijetu, ali i političkim pokretima za liberalizaciju seksualnosti. Herdt upozorava: "uočite da su mnogi istraživači u ovom novom području identificirani kao *gay* ili lezbijke" (1999:25) i nastavlja pomalo radikalno "i ono s čime se tek sad suočavamo jest da je, u pravilu, u svim istraživanjima seksualnosti nužno da istraživač/ica otkrije svoj identitet ili seksualnu orijentaciju kako bi čitatelji bolje razumjeli etnografiju" (ibid.:27). Teško nam je zamisliti toliko emancipacijsku etnologiju ili bilo koju drugu društvenu znanost, ali svakako je riječ o strategiji istraživačkog posla koja uvažava autorefleksivnost i propitivanje vlastitog mjesta u pisanju etnografije. Feministice i homoseksualne skupine su stupnjevito osvajali sveučilišne katedre i institute svojim istraživanjima ljudske seksualnosti. Na žalost, tek je smrtonosna bolest ubrzala taj tok. Kada se više nije moglo prikrivati razorno djelovanje AIDS-a, u znanosti se pojavila potreba za novim razumijevanjem seksualnosti. Dotadašnje epidemiološke metode i kvantifikacija seksualnosti su vrlo malo mogli pomoći u shvaćanju kako se bolest širi u socijalnom smislu. Medicina je trebala pomoć društvenih znanosti, sociologije i kulturne antropologije. Predodžba o seksualnim ponašanjima, na koju su se epidemiolozi oslanjali, bila je puna nelogičnosti u kontekstu naglog širenja HIV-a. Naime, seksualni identiteti i seksualno ponašanje pokazali su se kao dvije odvojene cjeline, a ne kao, što se dugo podrazumijevalo, istoznačnice. Ako se netko deklarirao kao heteroseksualan ili oženjen, to još uvijek nije značilo da nema seksualne odnose s osobama istoga spola. Istraživanja vezana uz AIDS uputila su istraživače na sasvim novi

¹¹ Osamdesete godine dvadesetoga stoljeća zanimljive su po srazu novog puritanizma, koji promoviraju tada prilično jake konzervativne političke struje, i liberalnih zahtjeva marginalnih skupina suvremenog Zapada. Istodobno se čuju glasni zahtjevi za ljudskim pravima "domaćih stanovnika Zapada" i stvara se podloga za zakone koji će ta ista prava izvrći u paradiju, poput krajnosti do koje su dovedena dječja prava ili optuživanje za seksualno uznemiravanje.

problem. Ako je moguće da ljudi u vlastitoj kulturi odjeljuju svoje činove i identitete, postavlja se pitanje što smo do sada istraživali na terenu drugih kultura? Jesmo li skupljali informacije o tuđim identitetima i ponašanjima kroz prizmu zapadnjačke logike kako se ove dvije kategorije podudaraju i zapravo interpretirali oblike seksualnosti koji možda nisu ni postojali?

Socijalni konstruktivisti su u kulturalnu antropologiju uveli razlikovanje seksualnih činova, seksualnih identiteta i seksualnih zajednica. Više nije bilo važno pobrojati kako se ljudi ponašaju već pokušati dekonstruirati zašto se tako ponašaju. Osim individualnih sklonosti istraživače je sve više zanimao kulturni i društveni sklop, odnosno kulturne okolnosti i pravila pod čijim se okriljem reguliraju seksualna ponašanja. Povodeći se za Foucaultovom teorijom seksualnosti kao kulturnog konstrukta, sve se više analiziraju diskursi koji provode ili prevode seksualnost, ljubav, emocije.

Kategorije poput homoseksualnosti, perverzije, prostitucije, romantične ljubavi, muškosti i ženskosti u mnogim su kulturama vrlo često različito konstruirane.¹² Osim toga, mnoge kategorije uopće ne bivaju zabilježene jer se ne uklapaju u "klasifikacijske sustave zapadne znanosti" (Parker i Easton, 2002:223). Dotad vidljiva, ali ignorirana pretapanja, na primjer sinkretizmi kršćanskog i narodnog u odnosu spram seksualnosti, istodobna prakticiranja institucionalno nezamislivih ljubavnih i seksualnih sklonosti postaju ključna za razumijevanje seksualne socijalizacije. "U tom procesu pojedinci uče seksualne želje, osećanja i uloge tipične za svoje vršnjake ili za svoj status u društvu † kao i seksualne alternative koje omogućuje njihova kultura" (Parker i Easton, 2002:224). Drugim riječima, istraživanja seksualne socijalizacije zapravo žele otkriti procese interiorizacije i reprodukcije intersubjektivnih seksualnih značenja u interakciji seksualnost † † društvo. Osim toga su započela brojnija proučavanja seksualnih zajednica i potkultura, posebice homoseksualnih. Do tada je vrijedila pretpostavka kako sve seksualne potkulture djeluju vrlo slično i kako ih određuje isključivo istospolna interakcija. Zavrivanjem antropologa u "ormare" društvene margine otkrilo se nebrojeno varijacija. Seksualna mreža bila je usko povezana s društvenom mrežom, odnosno nije isto istražujete li homoseksualce niže srednje klase ili one iz visokog društvenog sloja. Zapravo je neobično da se u povijesti kulturne antropologije i etnologije strogo odjeljuju seljački i građanski sloj, razlikuju pripadnici plemena i stanovnici grada a da se u seksualnosti očekivalo kako postoji uniformirana podjela na "aktivne i pasivne", bilo da je riječ o osobama heteroseksualne ili homoseksualne orijentacije. Naravno, tu je i cijeli svijet "trećih". S obzirom da su "trećerodni" izvrsna tema za antropologiju, razočaravajuće je kako su površno istraživani i opisivani. Razlog je tomu zasigurno u spomenutoj znanstvenoj polarizaciji ljudi na isključivo dvije kategorije kojoj mogu pripadati: muškom ili ženskom spolu te muškom ili ženskom rodu. Svi koji se nisu mogli

¹² Današnji trend globalizacije, istina, uniformira te kategorije tako da ih predstavlja kao specifične, ali ih putem globalnih medija ipak svima nudi iste. Znanost se pak opredijelila za pojednostavljenu podjelu prema kojoj spol pripada biologiji, a rod kulturi, negirajući zajednice koje vjeruju, na primjer, da se muško i žensko nalaze u istom tijelu. Donna Haraway sugerira kako je i ta podjela kulturni konstrukt, amalgam zapadnjačke znanosti i narodnog vjerovanja (prema Herdt, 1996:52).

"ugurati" u zamišljene kućice spola i roda tretirani su kao psihološki devijantni ili biološki abnormalni. No, svijet takozvanih "trećih" puno je kompleksniji od jednostavne podjele na kulturna ili prirodna "zastranjanja". Varijabilnost koju nalazimo u svim kulturama i društvima pokazuje kako je za svaku kategoriju potrebno sagledati kontekst koji je obgrljuje te se odreći vrijednosti vlastite kulture u interpretaciji tuđe. Cijela plejada "trećih" bila je svedena na ljude koji prakticiraju heteroseksualne, homoseksualne ili biseksualne odnose, ali preuzimaju društvene uloge suprotnog spola (berdači), koji ne prakticiraju nikakve odnose, a preuzimaju društvene uloge suprotnog spola (virdžine), koji mogu, ali i ne moraju prakticirati spolne odnose, a preuzimaju društvene uloge suprotnog spola (eunusi), koji prakticiraju homoseksualne odnose i preuzimaju društvene uloge suprotnog spola (hijrasi), koji imaju povremene homoseksualne činove unutar obreda (Sambia). Suvremena su istraživanja pokazala kako je riječ o površnoj podjeli i djelomično netočnoj jer svaka od ovih pojava ima još niz kulturoloških podvrsta. U obzir valja uzeti jesu li pripadnici tih skupina sami odabrali svoju rodnu ulogu ili im ju je dodijelila zajednica, jesu li "takvi rođeni" ili su tijekom života promijenili rodni status, tko ih je imenovao, kako oni sebe nazivaju itd. Da bismo shvatili složenost ljudskih seksualnih identiteta i ponašanja, možda i ne treba pronalaziti egzotične primjere inicijacijskih kuća gdje odrasli muškarci inseminiraju dječake kako bi dovršili njihovu biološku maskulinitet "predajući" ima vlastito sjeme, kao u primjeru Sambia. Zamislimo Zapadnjaka sada i ovdje, oženjenog transvestita platonski zaljubljenog u mladića iz susjedstva i već smo u zavrzlami njegovih identiteta, ponašanja i pripadanja skupini.¹³

Svaka zajednica strukturira seksualne interakcije na sebi svojstven način "... između pojedinačnih društvenih aktera, definišući niz potencijalnih partnera i praksi. S kim je dozvoljeno imati seksualne odnose, na koji način, u kojim okolnostima i sa kojim specifičnim potrebama † to nikad nisu prosto nasumična pitanja" (Parker i Easton, 2002:225). Zapadnjak u navedenom odjeljku u kontekstu heteroseksualne, spolno i rodno binarne civilizacije u kojoj je svako feminizirano ponašanje proglašavano "pederlukom" jednostavno nema priliku iskoračiti ('coming out') jer njegov identitet nije ni prepoznat, a još manje priznat. U tom bi kontekstu bilo iluzorno odvajati seksualnost od političke distribucije kolonijalističkog mentaliteta ili pak politički angažirane ekonomije. U svijetlu zagrebačkog *Gay Pride-a*, održanog 2002. i 2003. godine u organizaciji nevladinih skupina Iskorak i Kontra, možemo zaključiti kako je svaki javni izlazak LGBTT¹⁴ skupina uvijek i u prvome redu politička aktivnost.

¹³ U filmu *Plaćljiva igra* (1992) Neila Jordana odlično je prikazana situacija u kojoj se "normalan" mladi vojnik Fergus nađe u ljubavnoj vezi sa ženom, Dil, koja je zapravo u ženu preodjeveni homoseksualac. Kad vojnik otkrije da je riječ o muškarcu, ova/j mu odgovara: "Uvijek se možeš pretvarati". Zanimljiv je i djelić njihova razgovora u kojem Fergus kaže: "Stvar je u tome, Dil, da ti nisi djevojka", a ona mu replicira "Detalji, baby, detalji".

¹⁴ LGBTT je kratica za Lesbian, Gay, Bisexual, Transexual i Transgender, što bi u grubom prijevodu jer u hrvatskom jeziku nema adekvatnih riječi već ponekad možemo samo rabiti opise, značilo: lezbijke (žene), homoseksualci (muškarci), oni koji imaju spolne odnose s obama spolovima, oni koji su promijenili spol i oni koji su promijenili rod. U *Kratkom vodiču* (2002) što su ga izdali organizatori zagrebačkog *Gay Pridea* navodi

LITERATURA

ABRAMSON, Paul R. i Steven D. **PINKERTON** (1998): *O užitku*. Jesenski i Turk & Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.

BUSS, David M. i D. P. **SMCHMITT** (1993): Sexual strategies theory: An evolutionary perspective on human mating, *Psychological Review* 100, str. 204-232.

CULLER, Jonathan (2001): *Književna teorija. Vrlo kratak uvod*. AGM, Zagreb.

DELAMATER, John D. i Janet **SHIBLEY HYDE** (2002): Esencijalizam nasuprot socijalnom konstrukcionizmu u proučavanju ljudske seksualnosti, *Reč* 67 (13), str. 203-218.

DE ROUGEMONT, Denis (1985): *Mitovi o ljubavi*. NIRO Književne novine, Beograd.

EAGLETON, Terry (2002): *Ideja kulture*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.

ERLICH, St. Vera (1971): *Jugoslavenska porodica u transformaciji*. Liber, Zagreb.

FISHER, Helen (1992): *Anatomy of Love*. Fawcett Columbine, New York.

FUKO, Mišel [Michel, Foucault] (1988): *Istorija seksualnosti. Staranje o sebi*. Prosveta, Beograd.

FOUCAULT, Michel (1994): *Znanje i moć* (izbor Hotimir Burger i Rade Kalanj). NZ Globus i Filozofski fakultet u Zagrebu, humanističke i društvene znanosti ‡ zavod za filozofiju, Zagreb.

GIDDENS, Anthony (1997): *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies*. Polity Press, Cambridge.

GOLDEN, Carla (1999): Naša politika i naši odabiri. Feministički pokret i seksualna orijentacija. U: ur. Beverly Green i Gregory M. Herek, *Psihologija ženske i muške homoseksualnosti*, Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, str. 83-101.

GREENE, Beverly (1999): Ženska i muška homoseksualna orijentacija. U: ur. Beverly Green i Gregory M. Herek, *Psihologija ženske i muške homoseksualnosti*, Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, str. 19-46.

HERDT, Gilbert (1996): Introduction: Third Sexes and Third Genders. U: ur. Gilbert Herdt, *Third Sexes, Third Genders: Beyond Sexual Dimorphism in Culture and History*, Zone books, New York, str. 21-81.

HERDT, Gilbert (1999): Sexing Anthropology: Rethinking Sexual Culture, Subjectivity, and the Method of Anthropological Participant Observation. U: ur. David N. Suggs i Andrew W. Miracle, *Culture, Biology, and Sexuality*, The University of Georgia Press, Athens i London, str. 17-32.

PAPIĆ, Žarana (1997): *Polnost i kultura. XX vek*, Beograd.

PARKER, Richard i Delia **EASTON** (2002): Seksualnost, kultura i politička ekonomija: nova kretanja u antropološkom i međukulturalnom istraživanju seksualnosti, *Reč* 67 (13), str. 221-235.

se "Ovakve javne manifestacije pridonose društvenom prihvaćanju, a osim što javnost upozoravaju na diskriminaciju, izlaskom na ulice ruši se cijeli niz mitova o LGBTT osobama. Za javnost oni prestaju biti opskurna grupa, a postaju susjedi, kolegice s posla, prijatelji i prijateljice različiti i posebni kao bilo tko drugi".

PRIEST, Graham (2003): Seksualna perverzija. U: ur. Igor Primorac, *Suvremena filozofija seksualnosti*, Kruzak, Zagreb, str. 159-176.

PRIMORAC, Igor (2003): Predgovor. U: ur. Igor Primorac, *Suvremena filozofija seksualnosti*, Kruzak, Zagreb, str. 7-19.

SARAMAGO, José (2000): *Sjećanje na samostan*. VBZ, Zagreb.

SOLOMON, Robert C. (2003): Seks kao jezik. U: ur. Igor Primorac, *Suvremena filozofija seksualnosti*, Kruzak, Zagreb, str. 105-125.

STEIN, Arlene (2002): Tri modela seksualnosti: nagoni, identiteti i prakse, *Reč* 67 (13), str. 171-188.

SYNNOTT, Anthony (1993): Sociologija tijela, *Treći program hrvatskog radija* 42, str. 159-172.

WILDER, Hugh T. (2003): Jezik seksa i seks jezika. U: ur. Igor Primorac, *Suvremena filozofija seksualnosti*, Kruzak, Zagreb, str. 127-137.

SCHOLARLY DISCIPLINING OF LOVE

Summary

Love does not enjoy a privileged position † and why should it? † to be able to escape the theoretical cultivation of its natureness or the naturalisation of its cultureness. The theoretical plot of this antagonism has for the most part led on the crossroads of two scholarly groups. We can imagine in one to be the essentialists and in other social constructivists. Michel Foucault has provoked the scholarly turn in the understanding of sexuality in his post-structuralist theory. He introduces the idea that the image we have of sexuality is a product of the discourse of power, its consequence, not the cause. On the example of the nineteenth-century sexuality, Foucault shows how the Western society has developed its own truth about sex that is scholarly, public and medicated † all these in order to gain more control over sexuality. It was only during the 1880s that a completely new and general discussion about researching sexuality was initiated. Marginal groups in urban centres of the West, with their political demands that encompass the area of sexuality as well, turn the rooted theory about sexual identities, sexual behaviour and sexual orientation upside-down. The appearance of AIDS has merely accelerated the change of paradigm about clear categories of human sexuality. The West was forced to create a certain revision of its own myths of love, to re-think the appropriateness of terms such as perversion, natural sex, marital love and to turn to domestic (ethnographic) field.

Key words: evolutionism vs. constructivism / human sexuality / *scientia sexualis*